Azkoitiko eliza (Zutoidun elizak Gipuzkoan)

Gipuzkoako zutoidun elizen artean sartzen da Azkoitiko parrokia. Beraz, Euskal Herrian arteak, bereziki arkitekturan, gailurrik altuena hartzen duen garaikoa da.

Aintzinagoko parrokia, Andra Maria izenean hura ere, Baldatarrena zen, orain hilerria dagoen lekuan, eta bere agiritzat han bertan dugu ate erromaniko bat eta kapitel batekin egindako urbedeinkatu ontzia.

Oraingo parrokia hau, "Santa Maria la Real" izenez, XVI. mendean eraikia da. Hiru zolairuz eta hiru sabaiak altura berean dituela, saloi egiturazkoa da. Erdiko sabaiaren kupulak petxina gaineetan daude eta alboetakoak, zerbait estuagoak, arku zapalagoz eginak dira. Sabai hauek bi alderdietara dauden gotiko erazkoekin konparatzen baditugu, eliz eraikerazko zalantzak sortuko zaizkigu. Izan ere, ulerkaitz bihurtzen baita eraikitze egitura. Trino Uria zenak argitaratu gabe utzi zituen ezkribu batzutatik ikusten denez, zeren lehen planoak aurkitu bai zituen, lanak bukatu baino lehen presbiterio partea egitea falta omen zen eta oraindin teilatua habeen gainean eta hauen eusgarri zutoiak zirela, sabaiak egiteko omen zeuden eta presbiterio gisa, Zuazolatarren kaperatik Errekaldetarrenera arte probisionalki zegoen horma aldarez betea omen zen. Eta elizburua presbiterioz osatzeko obrak berriz hasi zirenean lehenengo projektuko asmoak asko aldatu ziren. Gotiko erazko sabai gurutzatuen ordez Pizkunde garaiko edergarridun kupulak jarri ziren. Baina honek oraindik interesanteagoa egiten du Azkoitiko eliza hau, zeren XVI. mendeko elizak eraikitzean gure arkitektu eta harginak beren ideen haskuntzan zer nolako aburuak erabili zituenaren ageriak dituenez.

Argitasun hauek, hain ziur ematen ez baditut ere, Trino Uria zenaren Juan Inazio adiskide minari zor dizkiot.

Hiru zolairuz saloi edo areto egituradun eliza honek zortzi zutoi handi ditu, biribilak eta 14 metro alturaz, kapitelak dorikoak eta oinarriak atiko erakoak dituzte.

Elizak, mendebaldetik, ate bikotea du ojibadun arku handi baten barnean mainelez zatitua eta arkuaren bira guzian edergarritzan daroan moldurak konopial forma du. Arkitekturaren beste gauza berezi bat korurako eskilarak dira. Lehen lehenago dorrerako ere zerbituko zuen, baina tximistaz hautsi zen eta dorre berria zimentarri berrietatik eraiki zen.

Eliza eraikitzearen bula 1509koa dugu eta eraikitze ospakuntza 1553 bete zen. T. Uria zenaren oharretan Maese Pero de Esaburu agertzen da lehen egituraren egile. Baina, Lizarazu ez ote zen? Maria Asunción Arrazolak aurkitu zituen agirien arabera, 1528. urtean Pedro Lizarazu, San Joan Arteaga eta Pedro Alzegak aurkeztu zituzten eraikitzeko planoak onartu ziren eta Paskual Arrandolatzaren kontratupean hasi ziren. Oraindik honen esku zeuden obrak 1540. urtean esaminatu zenean. Arrandolatza 1545ean hil zen eta Andres Leturiondok hartuko zuen jarraipena. Honek egin ote zituen lehen projektuaren aldakuntzak? Ez dakigu ziurtasunez. Lanak bukatuak omen ziren 1564. urterako. Baina, erreketaren bategatik, P. Gorosabelek dionez, 1576 berriz ere obretan ari ziren.

Bertara egin dudan bisitan Anastasio Albisu jaunaren gidaritza ona izan dut, gidaritza ez ezik ber berak gai hontaz idatzitako oharrak ere eman zizkidan.

Hegoaldeko atea, koruko sileria eta fazistolea eta beste zenbait lan, XVIII. mendean eginak, Loiolako basilikagintzan aritu ziren langileenak direla dirudi.

Errekaldetarren kaperan Pizkunde garaiko erretaula bat dago San Joan Bataiatzailearen izenekoa, eta santu honen irudia oso ona da baina gainerakoan, bertako pinturak, hainbeste ikutzez oso galduak daude.

Beste alderdian Zuazolatarren kapera dago (Floreagakoa edo Idiakeztarrena bezala ere ezagutzen da). 1572an Antxieta azpeitiarrak egin zuen bertarako erretaula bat, baina orain dagoen neogotikoa jartzean kendu zuten nonbait eta ez dugu bere berririk, agirietan baizik.

Sakristian, plateresko estilodun bi imajina daude, Ama Birjina eta San Joan, polikromatuak, denbora asko ez dela hilerriko kaperatik ekarriak. Irudi hoiek, nonbait, Urrategiko ermitan dagoen Kristo eder harekin Kalbarioa osatzen zuten. Orain ere elkarrekin baleude hobe. Lastima Kristori polikromia kendu zaiola.

Aldare nagusia Antonio Aloitiz bizkaitarrari eskatu zitzaion, 1665ean entregatzeko, baina bukatu gabe gelditu zen. Hala ere, oraingo aldará nagusi hontan Aloitiz beraren hogetabat eskultura daude. Aldararen erdian jartzeko egina izango zen Andra Mari ederra gainekaldean jarria da eta ezta ondo ikusten. Inmakulada horrez gainera oso onak dira lehen partean lerroz jarriaz dauden Apostoluak ere.

Sagrarioaren alderdi bietan Pizkundeko erlikia irudi ederrak. Aurrekaldeko zutoi biak aldarez inguraturik arkitzen dira. Izatez Pizkunde garaikoak dira, nonbait lehenago, eliza guztiz eraki gabe zegoenean presbiteriotzat erabili zen horman zeudenetakoak. Hoietan ere pinturak aski galdurik daude eta batean San Pedro eta bestean San Inazioren irudi barroko ederrak daude.

Beste arte balio batzuen artean aipagarriak dira Asisko San Frantziskoren irudia, bere izeneko kaperan. Eskubi aldeko Kalbarioa eta prozesioetarako gurutza, zilarginen lan ederra, azken gotiko estiloz egina. Organua ere oso ederra da, Cavallé Coll etxeak 1898an egina.

Juan SAN MARTIN

El templo parroquial de Azcoitia está integrado entre las grandes iglesias columnarias de Guipúzcoa, de la época más esplendorosa de nuestra arquitectura.

La primitiva parroquia de Nuestra Señora de Azcoitia pertenecía a la familia Balda. Sus vestigios aún se pueden apreciar en la puerta románica del cementerio, y un capitel convertido en aguabendita.

El templo actual, Nuestra Señora la Real, está construido en el siglo XVI. Con planta salón de tres naves con las bóvedas a la misma altura. En la nave central las cúpulas sobre pechinas y en las naves laterales, que son más estrechas, bóvedas vaidas con arcos rebajados. Si comparamos las bóvedas de estas naves con las crucerías góticas de las capillas laterales, nos plantean un problema bastante complejo para interpretar la construcción. Según unos apuntes inéditos de Trino Uría, quien localizó los planos del primitivo trazado, antes de finalizar la obra, cuando aún faltaba el presbiterio, las cerchas de la estructura que sostenía el tejado quedaban a la vista, sobre las columnas. No se habían hecho las bóvedas. En aquel estado provisional debió existir un frente con diversos altares que ocuparían la distancia transversal desde la capilla de Zuazola hasta la de Recalde. Y al reanudar las obras, para erigir el presbiterio, sufrió grandes modificaciones aquel proyecto inicial. En lugar de las bóvedas de crucería se hicieron las de cúpula con ornamento típico del Renacimiento. Particularidad ésta que hace más interesante para el estudio de la arquitectura de las iglesias columnarias que con tanta maestría y gusto supieron desarrollar los arquitectos y maestros canteros vascos del siglo XVI.

La planta salón de tres naves lleva ocho grandes columnas cilíndricas, con capiteles dóricos y bases áticas. La altura de los pilares es de 14 metros.

Tiene doble puerta por el lado occidental, separadas por un mainel, dentro de un gran arco ojival rematado con una moltura conopial. Es digna de mencionar la escalera en caracol que da acceso al coro, y muy posiblemente a la primitiva torre.

En las notas de T. Uría figura Maese Pero de Esaburu como autor del primitivo proyecto. ¿Sería Lizarazu? María Asunción Arrázola pudo documentar que esta iglesia fue proyectada en 1528 por Pedro de Lizarazu, San Juan de Arteaga y Pedro de Alcega, que bajo sus planos se encomendó la construcción al maestro cantero Pascual de Arrandolaza. Y llevaba éste las obras cuando fueron examinadas en 1540. Arrandolaza falleció en 1545, y le siguió maese Andrés de

Iparragirre eta zortzikoa

Iparragirre hil zenetik ehun urte beteko dira laster, apirilaren 6an. Urretxun, beronen jaioterrian, eta Euskal Herrian zehar oroitua eta goratua izango da gipuzkoar ospetsu hau. Zer dalata horrenbeste ospakizun hala holako bertsolaria izan baizen eta musikulari kaxkarra? Dana dala mito bat da gure artean urretxuarra eta erromantismo garaiko gizonik polemikoena agian. Xenpelarren aurka arritakoa Bertsolaritza alorrean eta Altuna musikuarekin, ***Gernikako Arbola*** *dalata, aurrez aurre paratua.*

Jose Mari Iparragirre Balerdiri buruz hainbat gauza idatzi dira azken mendean, bere aldekoak batzu eta kontrakoak besteak. Bizirik daude oraindik portsonaia honi buruzko polemikak eta bizirik jarraituko dute luzaro gure artean eritzi desberdinak dauden artean. Gizon motela izan bazen ezuen halako surik biztuko; baina beste Chaho bat bezala erromantismoaren gunea lauskitu zuen eta gure Herri txikiaren arraibidea kantatu zuen bihotz beroakin.

Bizitza eta ekintzetan ugaria izan zen Iparragirre. Eta meriturik askoren artean bat izan zen nabarmenena: zortzikoari eman zion bultzada. Bego gauza bat argi; bertsolaritzan zortzi puntuko bertsoa dan zortzikoa eta musikan erabilten dan erritmo edo konpasa gauza oso desberdinak dira. Zortzi puntuko bertsoak ez dira beti zortziko erritmoz kantatzen eta alderantziz hamar puntuko bertsoak, batzuetan, zortziko erritmoz kantatzen dira. Gauza bat da zortzikoa metrikan eta beste bat 5/8 (edo 10/8)ko konpasa. Zortzi puntuko bertsoa askotan erabili zuen Iparragirrek baina ezuen beti zortziko erritmoz zortziko bertsoa abestu: zortziko nagusia dan ***Ara nun dira*** *6/8 konpasean kantatu zuen Iparragirrek.*

Baina bertso eder hay Hendaian jarri orduko erabilita zeukan Iparragirrek 5/8 erritmoko zortzikoa. Eta ***Gernikako Arbola*** *kantatu orduko ere bai.* ***Gazte gaztetatikan*** *eta* ***Gitarra zartxo bat da*** *erritmoz zortzikoak dira eta Europan zehar (1840-1852) zebilela kantatuak. Eta Charles Bernadouk* ***Azpeitia*** *liburuan diozkuna kontuan harturik, garai hartan, 1842an edo, kantatu zuen Iparragirrek* ***Gernikako Arbola*** *zortziko erritmoz Larresoroko Seminarioan, Adema Kalonjeak baieztén zuenez bahintzat.*

Orain 5/8 konpasez idazten diran dantzak, eta dantzatzen direnak noski, Iztuetaren garaian 6/8 erritmoz dantzatu eta idazten ziren, Albenizen erruz baliteke. Mendiaren erdirantza hasten da erritmo batetik besterako aldakuntza, erromantismoaren ondorioz ene ustez. Zortzikoa Euskal Herriko berezitasun bat zela uste zuten orduko musikuak eta Eslabak ere parte hartzen zuen eritzi honetan 1844an bere ***Metodo de Solfeo*** *argitara eman zuenetik. Eslabak Medrideko Kontserbatorioan hainbat euskal ikasle izan zituen eta denek iradokimen fruitu gisan zortzikoak ematen zituzten. Altuna, Zabalza, Arriola, Gorriti, Agirre etabar zortzikegile ugariak izan ziren. Agirreren* ***La del pañuelo rojo*** *eta Gorritiren* ***Agur Jesusen Ama*** *dira gaur egunerraino iritsi direnetatik batzuk. Madriden orduan zeuden musikuak italiar kutsuko doinuekin baliatzen ziren eta giro honi zortziko erritmoa gehituz hainbat melodi sortu ziren garai hartan. Iparragirre ere Madridetik zebilen orduan eta zortziko gaixotasunak kutsatu zuen gure bertsolaria. Horregatik deitzen omen zion Xenpelarrek bertsolari kaletarra.*

Dana dala, bertsolarietarik gehien zortzikoa erabili zuena Iparragirre izan zen. Gerokoak gehiago erabili dute erritma hau, baina urretxuarraren bultzadaz sartu zen bertsolaritzan zortziko erritmoa. Izatez, Iparragirreren bertsoetatik gogoratuenak zortzikoak dira (metrikaz eta erritmoz) eta betiko geratu da Iparragirre zortzikoari lotua.

Jose Antonio ARANA MARTIJA

El día 6 de abril se cumplirán los cien años de la muerte de Iparraguirre. En su pueblo natal y en todo el País Vasco se recordará y ensalzará a este famoso guipuzcoano. Pero ¿por qué tantas celebraciones en torno a este personaje si dicen que fue un bertsolari mediocre y un músico sin relieve? Sea lo que fuere, este urrechuarra ha llegado a ser mito entre nosotros y sin duda el más polémico de nuestros hombres del romanticismo. En el campo del bersolarismo fue enfrentado a Xenpelar y en el musical, a cuenta del **Gernikako Arbola**, se le coloca enfrentado a Altuna.

Muchas cosas a favor y en contra de José Mari Iparraguirre Balerdi, se han escrito en este último siglo. Las polémicas en torno a este personaje están todavía vivas y así seguirán por mucho tiempo, mientras haya diferentes opiniones. Si hubiera sido un hombre sin relieve no hubiera encendido tanto fuego; creo que como otro Chaho, exprimió la esencia del Romanticismo y cantó con corazón ardiente el futuro de nuestro pequeño pueblo.

Iparraguirre, fue de rica biografía y abundantes acciones. Y quizá, entre otros méritos, sea el más notable el haber dado un gran impulso al zortziko. Quede clara una cosa: que no es lo mismo el zortziko métrico, o estrofa de ocho versos, y el ritmo o compás de 5/8 denominado zortziko. La estrofa de ocho versos la utilizó mucho Iparraguirre, al igual que otros bersolaris; pero no todos los zortzikos métricos los cantó con ritmo de zortziko. Por ejemplo el zortziko mayor **Ara nun diran** lo cantó Iparraguirre en ritmo o compás de 6/8.

Antes de cantar este hermoso verso en Hendaya, ya había utilizado Iparraguirre el ritmo de zortziko. Y antes de cantar el **Gernikako Arbola**, también. Aunque con este último entramos en zona polémica, pues si hacemos caso a lo que escribe Charles Bernadou en su libro **Azpeitia** hacia 1842 cantó Iparraguirre el **Gernikako Arbola** en el Seminario de Larresoro, tal como lo atestiguó el Canónigo Adema.

Las danzas que ahora se escriben y bailan al ritmo de 5/8 se bailaban y escribían en tiempos de Iztueta en ritmo de 6/8, quizá por error del